

**ПРИНЦИПИ НА ФОРМАЛНОТО ОПИСАНИЕ
НА ПОЛИСЕГМЕНТНИТЕ ЕЗИКОВИ ЕДИНИЦИ
В НОРМАТИВНАТА ГРАМАТИКА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

ВЯРА МАЛДЖИЕВА

УНИВЕРСИТЕТ „НИКОЛАЙ КОПЕРНИК“, ТОРУН, ПОЛША
maldzhieva@gmail.com

**THE PRINCIPLES OF FORMAL DESCRIPTION
OF POLYSEGMENTAL LINGUISTIC UNITS
IN BULGARIAN NORMATIVE GRAMMAR**

VIARA MALDJIEVA

UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA, TORUŃ, POLSKA
maldzieva@gmail.com

In the introductory part of the article, basic assumptions of grammatical description are presented and the definitions of “lexical unit” as well as of “monosegmental lexical unit” and “polysegmental lexical unit” (*PJL* in Polish) are given. The first part concerns the morphological (inflectional) characterisation of polysegmental lexical units. Paradigmatic types of polysegmental lexical units can be distinguished as a result of the application of morphological criteria. In the second part, the syntactic characteristics of such units are examined. The syntactic structure (internal syntax) of polysegmental lexical units is described by means of its connotative, selective and positional, features. In turn, the syntactic function of polysegmental lexical units in the text is described by the features linked to their ability to form a sentence or to occupy different positions with the phrases constituting a sentence. The last part addresses the derivational characteristics of polysegmental lexical units. It presents the possibilities of changing of the internal form (structure) of polysegmental lexical units, crucial to normative description, which condition their ability to adapt depending on the context.

Keywords: polysegmental lexical units, morphological and syntactic characteristics

0. Независимо от това, че традицията на граматичните описания – не само на българския език – ограничава техния обхват главно до езиковите единици, представляващи непрекъснати редици от диакритични елементи, трябва да се признае, че едно пълно описание на езиковата система би трябвало да включва описание на всички единици на езика, и то направено по едни и същи параметри. Настоящото изследване представлява опит да се покаже, че това е изпълнимо.

0.1. Ако изходим от най-простата (но достатъчна за нашите нужди) представа за езика като система от единици и правила за тяхното свързване, ще трябва да признаем, че единиците на езика, които се свързват помежду си по определени правила, са както едносъставни (моносегментни), така и многосъставни (полисегментни). Следователно от гледна точка на езиковата система няма основателни поводи едните и другите да не получат еднотипна граматична характеристика, която, без да пренебрегва тяхната специфика, единствено ѝ отрежда място сред второстепенните различия.

0.2. Общите постулати на граматичното описание, приети в нормативната граматика и в това изследване, са следните:

0.2.1. Граматичната и семантичната характеристика на езиковите единици могат и трябва да бъдат описвани независимо. Приемането на такъв постулат не отрича общата теза за наличието на зависимост между тези две характеристики, а е резултат от отчитането на нейната сложност. Очевидно е, че описанието на граматичните свойства на дадена езикова единица е невъзможно без интуитивното разбиране на нейното значение. Очевидно е обаче също така, че да се укаже семантичният източник напр. на различието в поведението на думите, още не означава да се обясни различната им граматична характеристика (в това число и различното им функциониране).

0.2.2. Граматичната характеристика трябва да предхожда семантичната, особено що се отнася до лексикалните единици. Описанието на граматичните свойства на дадена лексикална единица, макар и невъзможно без интуитивното разбиране на значението ѝ, не изисква нейното предварително семантично интерпретиране, докато граматичната ѝ интерпретация може да повлияе на експликацията на значението¹.

0.2.3. Под *лексикална единица* в духа на оперативната граматика на А. Богуславски (срв. Bogusławski 1978) се разбира всяка прекъсната или непрекъсната редица от диакритични знаци (за писмената реч – редица от букви) с *глобално значение*, т.е. редица, която не може да бъде семантично поделена на по-малки значещи редици, които да са елементи на отворени субститутивни класове. *Отворен субститутивен клас* това е клас, чиито елементи могат да се поддават на взаимна субституция и който може да бъде общо характеризирани (назован) от семантична гледна точка. *Затворен субститутивен клас* това е клас, който не може да бъде описан по друг начин освен чрез изброяване на влизащите в него елементи. Така според тази дефиниция за лексикални единици могат да се смятат изрази като *пиша, хубав, нормално, (за) зелен хайвер, важна клетка* и др., но не и изрази като *хубав човек, пиша нормално, зелено дърво* и др., тъй като те са съставени от две лексикални единици, представители на отворени субститутивни класове.

0.2.4. *Полисегментната лексикална единица* (ПЛЕ) е единица, съставена от повече от една непрекъсната редица диакритични елементи (напр. повече от една графична дума).

0.2.5. *Глобално значение* в смисъла на казаното дотук е значение, което не може да се изведе от правилата за съчетаване (семантични и/или синтактични) на съставлящите елементи (графични думи). Така например значенията на следните полисегментни единици не могат да бъдат изведени от значенията на съставлящите ги думи и правилата за тяхното съчетаване:

придавам/придам значение на нещо, срв. напр. с *Той му придаде към заплатата още нещо; Той разбра значението на станалото.*

играя с огъня, срв. напр. с *Детето играе с баща си; Огънят гори; Детето се страхува от огъня.*

играя роля срв. напр. с *играя на карти, играя на бiliarд, играя (си) с лъжичката.*

0.2.6. Същевременно от понятието *лексикална единица* в контекста на операционалната граматика следва, че тази единица се характеризира с потенциална референциална употребимост, с възможността да се свързва по правилата с други единици в синтактични структури, които в текста могат да имат различна темо-ремна организация, т.е. с възможността да участва в изграждането на текста, без сама по себе си да образува текст (срв. Bogusławski 1978; Bogusławski 1993).

0.3. Основна част от граматичната характеристика на лексикалните единици представлява установяването на принадлежността им към даден граматичен клас (приблизително: част на речта). Това изисква да се изхожда от такава класификация на лексикалните единици, която се основава на граматични (морфологични и синтактични) критерии, приложени при деление, проведено стъпаловидно, по дихотомичен принцип (т.е. изключително въз основа на наличието или липсата на даден признак), в резултат на което класовете са противопоставени по двойки, а сумата на всичките класове дава цялото изследвано множество².

1.0. Семантичната неделимост (глобалност) на ПЛЕ не отменя изключително същественото за функционирането им в текста качество – това, че техните съставлящи запазват известна флективна и синтактична (в това число и позиционна) самостоятелност (срв. Saloni 1983: 357).

1.1. Морфологична (флективна) характеристика на полисегментните единици. Флективните категории са решаващи за възможностите за морфологична адаптация на полисегментните единици към контекста чрез изменение на граматичната форма на съставлящите думи. Общ релевантен белег тук е изменемостта на полисегментните единици. Тя често е свързана с изменемостта на конститутивната съставляща, но не е нейно просто следствие (както се вижда от следващите примери). По отношение на този белег ПЛЕ могат да се разделят на:

I. *Неизменяеми*. Към тях се причисляват ПЛЕ, конституирани от неизменяеми думи, напр. наречия, но също така и глаголни и именни ПЛЕ, чиито съставлящи имат постоянни стойности на граматичните категории – например част от тези, които нямат свободни синтактични позиции (виж по-долу), всички безпредложни и предложни ПЛЕ с опорна дума съществ-

вително или прилагателно, които имат постоянни род, число и падеж и т.н., срв. напр.:

<i>Горе главата; Това</i>	<i>сега или никога;</i>	<i>един хубав ден; с</i>
<i>вече е нещо; Да</i>	<i>кратко и ясно; тук</i>	<i>просто око; с пот на</i>
<i>полудееш;</i>	<i>и там;</i>	<i>челото.</i>

II. Изменяеми. Релевантна за описанието на парадигмата на изменяемите ПЛЕ е двудялбата: глаголен – именен словоизменителен тип. На тази степен на подялба принадлежността на ПЛЕ към даден парадигматичен тип изцяло се определя от конституиращата съставяща. Тази дихотомия задава два набора от параметри за определяне на принадлежността на полисегментните единици към парадигматичен (флективен) тип:

глаголен тип	именен тип
изменение по:	
число	число
(род)	род
лице	членуване
време	
наклонение	
залог	

1.2. Най-общите наблюдения върху езиковия материал позволяват да бъдат отделени следните парадигматични типове:

а. ПЛЕ, изменяеми по лице, число, време и наклонение – глаголни ПЛЕ, които имат свободна синтактична позиция за подлог, срв. напр.: *има предимство; минавам Рубикон; връщам колелото на историята; лея крокодилски сълзи* и под.

б. ПЛЕ, изменяеми по време и наклонение – глаголни ПЛЕ, които нямат свободна синтактична позиция за подлог, например: *камък пада на някого от сърцето; дните на някого са преброени; щастието се усмихва на някого.*

в. ПЛЕ, изменяеми по род, число и членуване – именни ПЛЕ с опорна дума прилагателно, например *беден като църковна мишка; роден с риза.*

г. ПЛЕ, изменяеми по род и членуване – именни ПЛЕ с опорна дума прилагателно име и постоянно число, например *бял като стена.*

д. ПЛЕ изменяеми по число и членуване – именни ПЛЕ с опорна дума съществително име, например *планинска верига; герой на деня, вълк в овча кожа;* или прилагателно име с постоянен род, срв. *грозна като вещица.*

е. ПЛЕ изменяеми по членуване – именни ПЛЕ с опорна дума числително (бройно) име и с опорна дума съществително или прилагателно с постоянно число (и род), например *угризения на съвестта; земен рай; юмручно право* и др.

2. Синтактична характеристика на ПЛЕ. Най-общо казано, пълната синтактична характеристика на ПЛЕ трябва да включва признаците, които условно могат да бъдат причислени към „вътрешния“ и „външния“ им синтаксис. Всички те са важни за нормативното описание, тъй като задават правилата за употреба на ПЛЕ в текста.

2.1. Синтактичната структура (вътрешният синтаксис) на ПЛЕ се описва чрез:

2.1.1. Конотативната характеристика

Тя включва броя и вида на синтактичните позиции, които ПЛЕ като цяло отваря за други лексикални единици: тяхната задължителност и категориалната характеристика (принадлежността към граматичен клас) на лексемите, които могат да ги заемат. Информацията за свободните позиции, които ПЛЕ като цяло отваря и които задължително или факултативно се запълват в текста, не може да бъде извлечена от конотативните признаци на съставящите елементи, тъй като ПЛЕ се характеризират с глобалност на конотативната характеристика, т.е. с конотация, която не е сума от конотативните характеристики на съставящите елементи, а понякога изобщо не може да бъде изведена от тях. Срв. напр. *давам на някого да разбере, че... и давам на някого нещо + разбирам, че....*

Към конотативната характеристика на полисегментните единици трябва да се отнесе и позицията за изречение, която някои от тях отварят (срв. примерите).

2.1.2. Селективната характеристика на ПЛЕ (свързана с конотативната)

Това са изискванията за морфологично адаптиране на контекста към ПЛЕ чрез изменение на граматичната форма на думите, които запълват свободните позиции на ПЛЕ (такива селективни изисквания като определена стойност на граматичните категории членуване, число, род, време, наклонение и/или определен предлог) (срв. Lewicki 1983). Срв. например: *същ. + потрива ръце; същ. + слага рога + на + същ.; взема курс + към + същ.; имам уважение + към + същ.; отварям сърцето си + пред + същ.; същ., мн.ч. + умират като мухи; същ., ж.р. + грозна като вещица; Мислех, че ще припадна, когато + праг; Ако ще да ме режат на парчета + fut; Бъди човек + imp; Ако ти е мил животът + imp и под.*

И тук елемент от селективната характеристика на някои ПЛЕ ще бъде типът изречение, което те изискват (срв. примерите).

2.1.3. Позиционната характеристика

Тя описва, от една страна, непрекъснатостта или непрекъснатостта на самата ПЛЕ и словореда на съставящите (срв. Bogusławski 1994), а от друга страна, възможностите за включване на ПЛЕ в непрекъснат текст. Тези възможности зависят от допустимата линейна позиция на ПЛЕ по отношение на член от изречението, с който тя е синтактично свързана (при интерпозиция), или по отношение на цялото изречение.

Така например за някои ПЛЕ е характерна препозиция спрямо изречението (срв. напр. *дълга да отбележа; Бог ми е свидетел; иначе казано*),

други са ограничени до постпозиция (срв. напр.: *и точка; и край; и така нататък*). ПЛЕ, които са в интерпозиция спрямо цялото изречение, могат да бъдат ограничени до пост- или препозиция спрямо думата, към която се отнасят. Срв. напр. *чиста проба, плюс-минус* (препозиция); *без граници, като такъв* (постпозиция).

Друг елемент на позиционната характеристика е възможността за промяна на словоредата на съставящите ПЛЕ. Срв. напр. *мисля за собствената си кожа – за собствената си кожа мисля, но що се отнася до някого, нещо – *що до някого, нещо се отнася*.

Важен позиционен признак е прекъснатостта или непрекъснатостта на ПЛЕ. Някои от тях могат да бъдат „разкъсвани“ от неконотирани думи или изрази, а други – не. Срв. напр. *Още нищо, господине, не е загубено, но *Горе, господине, ръцете!*

Последните характеристики са пряко свързани с дистрибуцията на ПЛЕ като цяло в изречението.

2.2. Синтактична функция на ПЛЕ в изречението и текста (външен синтаксис). Към външния синтаксис на ПЛЕ трябва да бъдат отнесени преди всичко свойствата, свързани с възможните синтактични функции на ПЛЕ в изречението, т.е. с възможностите ѝ да конституира изречение или да заема различни позиции при конституиращите изречението думи (срв. Малджиева/Maldzhieva 1999).

2.2.1. ПЛЕ функционира като цялост в изречението. Функционално-синтактичната (дистрибутивната) характеристика на полисегментните единици (нейният външен синтаксис) не е сума от синтактичните свойства на съставящите я елементи, които произтичат от принадлежността на тези елементи към една или друга част на речта, нито пък съвпада със синтактичната характеристика на конституиращия я елемент. В този смисъл принадлежността на дадена ПЛЕ към един или друг функционално-синтактичен клас не зависи пряко от синтактичната ѝ структура (от вътрешния ѝ синтаксис) (Молотков/Molotkov 1967; Lewicki 1983). По глобалността на функционално-синтактичната си характеристика ПЛЕ не се отличават според някои автори от моносегментните лексикални единици (срв. напр. Matesić 1985). Това каква е категориалната характеристика на дадена ПЛЕ или пък с лексема от кой граматичен клас може да бъде заместена в текста, също не дава адекватна информация за функционирането ѝ. С други думи, не може напр. за всяка глаголна ПЛЕ автоматично да се заключи, че е изменяема по лице, число, време, наклонение и т.н., а в изречението ще изпълнява функцията на сказуемо; нито пък че всяка именна ПЛЕ ще се изменя по число и ще се членува, а в изречението ще бъде подлог, допълнение, сказуемно определение или определение. От друга страна, също не е така, че възможността за субституция напр. със съществително име автоматично позволява дадена ПЛЕ да бъде употребена като подлог, допълнение, обстоятелствено пояснение или несъгласувано определение, а

възможността за субституция с прилагателно – като съгласувано определение. Срв. напр. *дебел като бъчва*, което има морфологичната характеристика на главната дума – прилагателното *дебел*, а в изречението може да се замести със съществително, напр.:

Не го познаваш, той е един такъв шишко → *Не го познаваш, той е един такъв дебел като бъчва* (сказуемно определение); *Дебелият като бъчва* / *Един дебел като бъчва човек седеше на последния ред* (определение); но:

Шишкото вървеше по улицата – **Дебелият като бъчва* вървеше по улицата (подлог);

Вчера срещнах шишкото – **Вчера срещнах дебелия като бъчва* (допълнение).

Ограничения в синтактичните функции на ПЛЕ в сравнение със синтактичните функции на съответната моносегментна единица от рода на илюстрираните са най-чести при именните словосъчетания, употребени в независими от контекста изречения, т.е. в т.нар. неметаезикова функция (Lewicki 1983).

В свързан текст, в условията на зависимост от контекста ПЛЕ могат да бъдат употребени в т. нар. метаезикова функция (Lewicki 1983), „с правата на цитат“ и тогава могат да изпълняват и други (но все пак не всички присъщи за опорната им дума) синтактични функции, срв. напр.:

Дъщеря му беше като малка грозно патенце (сказуемно определение) – **Грозното патенце* (подлог) *не се притеснява.*, но:

А. Дъщерята на Иванови е същинско грозно патенце (сказуемно определение). *Видя ли я?*

Б. Да, но ми се струва, че това грозно патенце (подлог) *съвсем не се притеснява от този факт / Видях го това грозно патенце* (допълнение)³.

2.2.2. Синтактични функции на фразеологичните единици в изречението. Наблюденията върху корпус от ПЛЕ показват, че в повечето случаи на полифункционалност една част от възможните синтактични функции на ПЛЕ могат да се разглеждат като първични, изходни, докато друга част са вторични, тъй като могат да бъдат изведени като резултат от синтактично преобразуване на изходни изречения с ПЛЕ в първична функция. Напр. *беден като църковна мишка* се употребява примарно във функцията на сказуемно определение, но ако изречението, в което е употребена тази ПЛЕ, бъде подложено на синтактична трансформация, тя може да изпълнява функцията и на определение – съгласувано или обособено. Срв. *Брат му Иван беше беден като църковна мишка по онова време* → *Брат му Иван, по онова време беден като църковна мишка, пристигна у нас с молба за помощ* → *Бедният като църковна мишка брат на Иван пристигна у нас с молба за помощ*.

2.2.3. Анализираният езиков материал показва, че в зависимост от първичните си функции ПЛЕ могат да се разделят на функционално-синтак-

тични класове според следните релевантни признаци⁴:

1. [+/-] могат да се употребяват самостоятелно (т.е. представляват изречение)
2. [+/-] изпълняват функция на сказуемо
3. [+/-] влизат в подчинителна връзка с глагола
4. [+/-] управляват се от глагола
5. [+/-] влизат в подчинителна връзка с (съществително, прилагателно, числително) име
6. [+/-] управляват се само от спомагателни глаголи

Възможността да влизат в подчинителни синтактични отношения с глагол или име е един от главните функционални делитбени белези както на лексемите, така и на синтактичните групи. Затова на трета, четвърта, пета и шеста степен на деление ПЛЕ се делят в зависимост от способността си да бъдат подчинени на глаголи и имена.

Характеристиката „[-] влизат в подчинителна връзка с глагола“ означава, че ПЛЕ изобщо не влизат в синтактични отношения с глагола. Аналогичен е случаят с характеристиката „[-] влизат в подчинителна връзка с име“ – тя означава, че ПЛЕ от този клас не влизат в синтактични отношения с име. Характеристиката „[-] управляват се от глагола“ означава, че ПЛЕ се съотнасят с глагола.

В резултат от шестстепенното дихотомично деление се диференцират следните класове ПЛЕ по функция:

- А. ПЛЕ – изречения (+1)
- Б. ПЛЕ – сказуеми (-1, +2)
- В. ПЛЕ – сказуемни определения (-1, -2, +3, +4, +6)
- Г. ПЛЕ – приглаголни членове (подлози, допълнения и обстоятелствени пояснения, изисквани от глагола) (-1, -2, +3, +4, -6)
- Д. ПЛЕ – обстоятелствени пояснения (-1, -2, +3, -4)
- Е. ПЛЕ – определения (-1, -2, -3, +5)
- Ж. ПЛЕ – вметнати и въвеждащи изрази (-1, -2, -3, -5)

За разлика от пословиците, които също представляват изречения, ПЛЕ изречения функционират синтактично свързани в състава на сложни изречения според конотативните и селективните си белези – част от тях в съставни и съчинени, други само в съчинени или само в съставни (срв. погоре 2.1.2.). В текста те могат да бъдат и самостоятелни изречения, но като такива най-често представляват реплики и участват например във въпросно-отговорни единства.

Срв. следните примери от отделните класове и подкласове:

А. Изречения:

Върви по дяволите.

Още нищо не е загубено.

Резето е спуснато.

Хубава работа.

Моите почитания.

Нищо няма да излезе от това / да стане с това.

Няма да стане дупка в морето.

Как стоят нещата.

Как стои въпросът.

Б. Сказуеми:

гостенин съм в собствения си дом

кривя/изкривя уста, лице и т.н.; нещо (напр. гняв, болка, омраза) изкриви на някого лицето, устните

наливам вода във воденицата на някого

лея, проливам, пролея (много) сълзи

мисля на глас

мисля за собствената си кожа

натъпча, напълня си стомаха, корема

В. Сказуемни определения:

черен като нощта

чист като сълза

грубо изрязан/изсечен

единствен по рода си

лек като перце

написан черно на бяло

не (е) за вярване

атмосфера/момент/епоха и т.н. бремна с нещо (напр. със събития)

бяло петно (в нещо/някъде)

сродна душа

удар под кръста

човек на перото

върхът на айсберга

духовен водач (на някого/на нещо)

Г. Подлози, допълнения (обстоятелствени пояснения):

тленни останки (нечиш/на някого)

училищна/гимназиална/университетска и т. п. скамейка

малкият екран

железни нерви (нечиш, на някого)

морална/духовна/интелектуална бедност (нечия/на някого)

Д.0. Обстоятелствени пояснения:

с нечия помощ

рамо до рамо с някого (напр. вървя, сражавам се)

стотици пъти

така или иначе

(така) както се полага

лице в лице (с някого/с нещо)

където и да стъпиш

докъдето поглед стига

Д. I. Обстоятелствени пояснения и определения:

до такава/до някаква степен/в някаква степен

телесно и духовно

на око

с някого начело

за половин цена/на каквато и да е цена

Д. II. Обстоятелствени пояснения, определения и сказуемни определения:

(като) паднал от Марс

като по милост

на вятъра

извън всякакво съмнение

в Адамово облекло

от добро семейство

Е. Определения:

без граници

чиста проба

като такъв

плюс-минус

на квадрат

Ж. Вметнати и въвеждащи изрази

що се отнася до някого, до нещо

и така нататък

иначе казано

както се казва

3. Деривационна характеристика на фразеологичните единици.

Посочените по-горе параметри, повтарящи традиционните елементи от парадигмата на моносегментните лексикални единици, задават флективната характеристика на ПЛЕ, но не изчерпват съществените за нормативното описание възможности за промяна на вътрешната ѝ форма (структурата ѝ), които обуславят способността на ПЛЕ като цяло да се адаптира към контекста. Извън тези следващи традицията на морфологичното описание набори остават параметри, характеризиращи явления, част от които традицията отнася към словообразуването, а в някои по-нови граматически описания на славянски езици (срв. напр. Saloni 1985) се причисляват към словоизменението.

Става дума напр. за възможността в рамките на дадена ПЛЕ за:

– транспозиция на глаголната съставяща в отглаголно съществително (срв. напр. *повдигам рамене – повдигане на рамене, но плюя си на петите*)

– *плюене на петите;

– употреба на свършен и несвършен вид (срв. напр. *свалям/сваля някого от възето*, но *с устата си звезди свалям/*сваля*);

– употреба на глаголна полисегментна единица с отрицание (срв. напр. *смея да заявя, че...* – **не смея да заявя, че...*; *дам на някого да се разбере* – **не дам на някого да се разбере*) и във въпросително изречение (срв. напр. *хвърля вината върху някого* – *Той хвърли ли вината върху нея?*; *умът ми реже като бръснач* – **Умът му реже ли като бръснач?*);

– употреба в рамките на именната ПЛЕ или в именна съставяща на глаголна полисегментна единица на съответния транспозиционен или модификационен дериват (срв. напр. *конска опашка* – *конска опашчица*, но *бяло знаме* – *бяло знаменце; *сламен вдовец* – *сламена вдовица*, но *духовен водач* – *духовна водачка. Срв. също *Излиза ми солен [всеки гостенин]* – *Излиза ми солено [всеки път, когато го поканя на гости]*, но [*Полето стана*] *бяло като сняг* – **[Навън стана] бяло като сняг*).

Тук застъпваме схващането, че именно поради индивидуалността на поява (в сравнение с относителната серийност при формално идентичната моносегментна единица) и произтичащата от нея релевантност за адаптацията на ПЛЕ към контекста, от една страна, както и поради сравнимостта в това отношение с изменяемостта по морфологични категории, от друга страна, тези възможности трябва да бъдат част от пълната граматична характеристика на ПЛЕ. Един от пътищата за последователното им отразяване е разширяването на парадигматичната ѝ характеристика чрез включването в нея на допълнителни параметри:

глаголен тип:

„форми“:

отрицателна

свършен и несвършен вид

отглаголно съществително

въпросителна

именен тип:

мъжки и женски пол

умалителност и увеличителност

наречие от прилагателно

Очевидно е, че промяната на вътрешната форма на ПЛЕ по някои параметри ще влече след себе си модификации на конотативните и селективните признаци (виж по-горе). Срв. напр. *някой лее крокодилски сълзи (за нещо, за някого)* – *леене на крокодилски сълзи (от някого)* + (*за нещо, за някого*) (в скоби са отбелязани факултативните позиции). Тези модификации обаче са системни и се извършват според синтактичните правила на дадения език или повтарят конотативната характеристика на съответната моносегментна единица. Същото се отнася и за модификацията на дистрибутивната характеристика на някои от членовете на парадигмата на полисегментните единици (виж по-горе 2.2.).

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Тук изцяло приемам схващанията по този въпрос на М. Гроховски (срв. Grochowski 1986: 26). Отчитането на значението (когато то се налага) в изследване от такъв тип се свежда в общия случай до констатацията, че два (или повече) израза са еднакви (близки) или различни по значение.

² В резултат от многостепенно дихотомично деление по морфологични (флективни) признаци [+/- изменяемост] [+/- изменяемост по членуваност] [+/- изменяемост по род], [+/- изменяемост по число], [+/- изменяемост по лице] се отделят изменяемите части на речта: (1) съществителни имена, (2) прилагателни имена, (3) числителни имена, (4) лични глаголи, (5) безлични глаголи; а по синтактичните признаци [+/- самостоятелна употреба], [+/- свързваща функция], [+/- падежно управление] – неизменяемите части на речта: (6) наречия – частици, (7) предлози, (8) съюзи и (9) междуметия (срв. за полски ез. Saloni 1974; Saloni 1985). Естествен резултат от изоставянето на семантичния критерий е липсата на клас, съответстващ на традиционните местоимения – те се разпределят между класове (1), (2), (3) и (6). Лексемите, традиционно определяни като числителни имена, се разпределят между класове (1) (срв. *двама, трима, половина* и под.), (2) (срв. *двукратен, двоен, втори* и под.), (3) (срв. *пет, шест, седем* и под.) и (6) (срв. *двойно, тройно* и под.).

³ Различните възможни синтактични функции на ПЛЕ в независими и зависимите изречения подсказват необходимостта от разграничаването на две групи вънносинтактични признаци: едните – характеризиращи неметаезиковата употреба на ПЛЕ и обуславящи синтактичните ѝ функции в изречението, а другите – характеризиращи метаезиковата употреба на ПЛЕ и обуславящи синтактичните ѝ функции, специфични за свързания текст (за зависимите от контекста изречения).

⁴ Те са подобни на приложените при синтактичната характеристика на моносементните единици – срв. бел. 2.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Малджиева 1999: *Малджиева, В.* Синтактична характеристика на фразеологичните единици в славянските езици. – *Studia Slavica*, t. 3. Toruń. [Maldzhieva 1999: *Maldzhieva, V.* Sintaktichna harakteristika na frazeologichnite ediniti v slavyanskite ezitsi. – *Studia Slavica*, t. 3. Toruń.]

Молотков 1967: *Молотков, А. Н.* Фразеологизмы русского языка и принципы их описания. – В: *Фразеологический словарь русского языка*. Москва. [Molotkov 1967: *Molotkov, A. N.* Frazеologizmy russkogo yazyka i printsipy ih opisaniya. – In: *Frazеologicheskij slovar' russkogo jazyka*. Moskva.]

Bogusławski 1978: *Bogusławski, A.* Towards an Operational Grammar. – In: *Studia semiotyczne*, t. VIII. Warszawa.

Bogusławski 1993: *Bogusławski, A.* *Polszczyzna jaką znamy*. Warszawa.

Grochowski 1986: *Grochowski, M.* *Polskie partykuły*. Składnia, semantyka, leksykografia. Wrocław.

Lewicki 1983: *Lewicki, A. M.* *Skiadnia związków frazeologicznych* – *Biuletyn PTJ*, z. XL.

Matesić 1985: *Matesić, J.* Проблемы русской и немецкой фразеологии (опыт работы над фразеологическим словарем) – In: *Z problemów frazeologii*

polskiej i słowiańskiej, t. II. Warszawa. [Matesiћ 1985: *Matesiћ, J.* Problemy ruskiej i nemetskiej frazeologii (opyt raboty nad frazeologicheskim slovarem).]

Saloni 1974: *Saloni, Z.* Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich, *Język Polski*, 1974 (LIV), z. 1, 3–13; z. 2, 93–101.

Saloni 1983: *Saloni, Z.* Bardzo wstępne uwagi o opisie słownikowym polskich frazeologizmów. – In: *Tekst i zdanie*. Wrocław.

Saloni 1985: *Saloni, Z., Świdziński, M.* Składnia współczesnego języka polskiego, wyd. II. Warszawa.

✉ Проф. д-р Вяра Малджиева
Катедра по балканистика
Университет „Николай Коперник“
ул. Фоса старомиейска 3, 87-100 Торун, Полша

✉ Prof. Viara Maldjieva, PhD
Katedra Bałkanistyki
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
ul. Fosa Staromiejska 3, 87-100 Toruń, Polska